
Milan MILOŠEVIĆ¹

**Pravni aspekti korišćenja specijalnih metoda u
suzbijanju organizovanog kriminala u Srbiji i
Crnoj Gori**

**Legal aspects of using special methods for
stamping out organized crime in Serbia and
Montenegro**

Sažetak

Zaštitna funkcija krivičnog zakonodavstva nalaže da se u borbi protiv kriminaliteta koriste adekvatna sredstva i metodi, pogotovu kod transnacionalnog organizovanog kriminala, tzv. kriminaliteta bez žrtve, teškog kriminaliteta koji pokazuje tendenciju profesionalizacije i tome slično. Međutim, korišćenje rezultata kako tradicionalnih tako i specijalnih (konspirativnih) sredstava i metoda u pretkrivičnom i krivičnom postupku, u neposrednoj je vezi sa dvema oprečnim tendencijama krivičnog procesnog prava: s jedne strane potrebom za što potpunijom zaštitom ljudskih prava i građanskih sloboda, a s druge strane potrebom za optimalnom efikasnošću krivične procedure. Zbog toga svaka legislativna mera kojom se normiraju specijalni metodi i sredstva za borbu protiv organizovanog kriminala mora da bude promišljena i celishodna.

Zakonodavac Srbije i Crne Gore od nedavno eksplicitno normira specijalne metode (mere i radnje) aktuelnim krivičnoprocesnim zakonikom. Zbog toga je nesporna dokazna vrednost rezultata dobijenih primenom takvih metoda i sredstava u pretkrivičnom

¹ Vanredni profesor - Policijska akademija, Beograd - Srbija / Police Academy - Belgrade, Serbia

postupku. S druge strane, njihovo korišćenje izaziva određene pravne i etičke probleme u krivičnom postupku, pri čemu najozbiljnije dileme otvaraju institut policijske provokacije na kazneno delo i metod policijske infiltracije u kriminalnu sredinu. Polazeći od toga, u radu su prikazana aktuelna pitanja i pravni problemi primene specijalnih sredstava i metoda za suzbijanje organizovanog kriminala u Srbiji.

Uvodna razmatranja

Smatra se da je organizovani kriminal nesumnjivo najopasniji oblik kriminaliteta koji u savremenim uslovima ugrožava same temelje demokratske vlasti. Istovremeno se transnacionalni organizovani kriminal s pravom svrstava u red globalnih pretnji čovečanstvu.² Zbog toga suprotstavljanje organizovanom kriminalu spada u esencijalne zadatke ne samo država i drugih odgovarajućih entiteta, već i međunarodne zajednice u celini. Neminovnost saradnje država u sprečavanju i suzbijanju organizovane kriminalne delatnosti rezultirala je posebnim materijalno-pravnim, organizacionim i procesnim propisima na bilateralnom, regionalnom i univerzalnom nivou.

Posebno značajni međunarodni propisi u tom pogledu su Napuljska politička deklaracija i Globalni plan delovanja protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz 1994. godine, Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (i dopunski protokoli) iz 2000. godine, Konvencija Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom iz 1990. godine i bečka Konvencija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci iz 1988. godine.

Veliki značaj imaju i Rezolucija Evropskog Saveta o sprečavanju organizovanog kriminala iz 1998. godine, rezolucije Interpola o organizovanom kriminalu (AGN/57/RES/17, AGN/58/RES/5), Izjava zemalja učesnica Londonske konferencije o organizovanom kriminalu u Jugoistočnoj Evropi ("Londonska izjava") iz 2002 godine kojom je Državna zajednica Srbije i Crne Gore preuzela jasnu obavezu da izoluje i spreči širenje organizovanog kriminala u regionu, zatim Deklaracija zemalja članica Jadransko-jonske inicijative o saradnji u borbi protiv organizovanog kriminala i trgovine ljudima (usvojena u Bariju

² Klare M. T.; Chandrani, Y., *World Security: Challenges for a New Century*, New York.: St. Martin's Press, 1998, pp. 249-272.

13. maja 2003. godine), zaključci XVI kongresa Međunarodnog udruženja za krivično pravo (ADIP) iz 1999 godine i drugi dokumenti.

Potreba normiranja specijalnih i istražnih metoda u suzbijanju organizovanog kriminala

Polazeći od obaveza koje su nastale prihvatanjem navedenih i drugih međunarodnih konvencija, zaključaka i stavova, ali od narasle potrebe da se efikasno razotkrije izoluje i suzbije pojava organizovanog kriminala koja ozbiljno ugrožava pravni poredak i demokratske procese u Srbiji i Crnoj Gori – novelom Zakonika o krivičnom postupku iz 2002. godine propisan je posebni postupak za dela organizovanog kriminala (glava XXIXa ZKP). Odredbe ove glave sadrže posebna pravila za krivično gonjenje učinilaca krivičnih dela sa elementima organizovanog kriminala, za postupak oduzimanja predmeta i imovinske koristi i postupak međunarodne saradnje u otkrivanju i krivičnom gonjenju učinilaca krivičnih dela organizovanog kriminala.³

Saglasno pojmovnom određenju iz glave XXIXa Zakonika, ovaj posebni postupak se primenjuje na slučajeve osnovane sumnje da izvršeno krivično delo organizovanog kriminala. Prema Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala (čl. 2 i 3), koji je *lex specialis* u odnosu na ZKP, organizovani kriminal predstavlja vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe, odnosno druge organizovane grupe ili njenih pripadnika za koja je predviđena kazna zatvora od 4 godine ili teža kazna. Pod organizovanom kriminalnom grupom podrazumeva se grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je predviđena kazna zatvora od 4 godine ili teža kazna, radi sticanja, posredno ili neposredno finansijske ili kakve druge materijalne koristi. Pod drugom organizovanom grupom podrazumeva se grupa koja je u funkciji organizovanog kriminala, ali nije obrazovana u cilju neposrednog vršenja krivičnih dela, niti ima tako razvijenu organizacionu strukturu, definisane uloge i kontinuitet članstva svojih pripadnika.⁴

³ Zakonik o krivičnom postupku iz 2001 godine se primenjuje samo u Srbiji, što važi i za odredbe o krivičnom postupku za dela organizovanog kriminala. Crna Gora priprema poseban republički ZKP.

⁴ Kritički osvrt na sadržaj ovih i drugih odredbi Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala vidi u:

Na taj način je konačno ispoštovano opredeljenje onog dela naše stručne javnosti koje je u protekloj deceniji sugerisao zakonodavcu da "legalizuje" neke od tzv. netradicionalnih metoda kriminalističke obrade. Smatrano je da bi se na taj način omogućilo policiji da u većoj meri ostvari profesionalne zadatke, ali i očekivanja najšire javnosti u pogledu efikasnog sprečavanja i suzbijanja organizovanog kriminala, ali i drugih oblika teškog kriminaliteta koji pokazuje tendenciju profesionalizacije, grupnog i kolektivnog izvršenja, povezivanje sa inostranstvom i sl. Takvi su, između ostalih, bili i argumentovani predlozi da se eksplicitno normira mera javnog obećanja nagrade licu koje pruži korisne podatke o krivičnom delu i učinocu, potom otkupljivanje predmeta koji su od interesa za dokazivanje određenih krivičnih dela (fiktivna kupovina opojnih droga i sl.), institut tzv. pokajništva koji omogućava blaže kažnjavanje, pa i izostanak krivičnog progona za saučesnika (saizvršioca, podstrekača, pomagača, prikrivača) ako u svojstvu svedoka pruži značajna obaveštenja o krivičnim delima sa povećanim stepenom društvene opasnosti, i sl.

Sa ovim predlozima, očigledno zasnovanim na praktičnim potrebama, koincidirali su i neki radikalniji predlozi u ovoj oblasti. U pitanju su zahtevi za intenzivniju i opsežniju primenu različitih vidova netradicionalnih (konspirativnih) policijskih sredstava i metoda - naročito na planu suzbijanja organizovanog kriminala na nacionalnom i međunarodnom planu. Po ovom shvatanju, pored tzv. fiktivne probe i fiktivne kupovine (droge, oružja i sl.), kategorički se nameću i metodi korišćenja informatora uključujući i agenta provokatora, zatim sve vrste specijalnih opservacija, nadziranje telefonskih razgovora, osnivanje fiktivnih firmi i korišćenje konspirativnih stanova, upotreba službeno ispostavljenih lažnih ličnih i drugih isprava itd.⁵

Ovako shvatanje ipak nije bilo šire prihvaćeno od strane teoretičara Srbije i Jugoslavije, koji u većini apriorno slede trenutne stavove zakonodavca. S tim u vezi, treba podsetiti da u pravnom sistemu Republike Srbije do kraja 2002. godine nije

Strategija državnog reagovanja protiv kriminala (zbornik radova), Beograd: IKSI i dr., 2003, str. 389-405; 429-439; 453-459; i sl.

⁵ O tim predlozima vidi opširnije: M. Vuković, "Organ unutrašnjih poslova i krivični postupak", *Bezbednost*, br. 5/1995, str. 698,699; V. Vodinelić, "Problematika na kriminalističko - taktičkite instituti - informant, informator i prikriveni policijski izviduvač vo demokratska država", *Bezbednost - Skopje*, vonredni broj, 1993, str. 60.

bilo zakonskog osnova koji bi omogućavao da se putem svedokasarađnika, mera infiltracije ili srodnih netradicionalnih policijskih metoda prikupljaju procesno validne činjenice. U svakom slučaju su relevantne informacije pribavljene ovim putem bile neformalne i na njima se nije mogla zasnivati sudska presuda. Beleške koje su sadržale ovako pribavljene informacije morale su se nakon istrage izdvojiti iz spisa datog krivičnog predmeta i čuvati odvojeno u posebnom omotu. Najzad, u delu teorije se na ideološkoj osnovi zagovaralo ograničenje, pa čak i potpuno eliminisanje ne samo ovakvih, već i znatno blažih sredstava i metoda (npr. korišćenje stalnih informatora) sa obrazloženjem da se suzbijanje kriminaliteta sve više usmerava na društveni plan, na upotrebu samozaštitnih mehanizama kao što su samoupravne radničke kontrole, inspekcije, zborovi birača, potrošački saveti i slično.⁶

Izloženi stavovi nisu bili prihvatljivi ni u vreme kada su zastupani, pogotovu se sada ne mogu prihvatiti, imajući u vidu aktuelni značaj i prisustvo problema korišćenja netradicionalnih – konspirativnih policijskih metoda u teoriji i praksi i, verovatno, još veći njihov značaj u bliskoj budućnosti. Pri tome je nesporno da problematika korišćenja specijalnih istražnih metoda, zasluđuje daleko ozbiljniju, dublju i ambiciozniju analizu i obradu ne samo sa krivičnoprocesnog, već i sa kriminalističkog, uporednopravnog i policiološkog aspekta.

Očigledno je međutim, da naš zakonodavac nije izričito normirao sve specijalne i istražne metode koji se susreću u zemljama Zapadne Evrope, pa i u bliskom okruženju Srbije i Crne Gore. To posebno važi za tzv. kompjutersko sravnjivanje podataka, kao metod koji je našao široku primenu u borbi protiv organizovanog kriminala (i terorizma) u Nemačkoj, Austriji, Francuskoj, Hrvatskoj i drugim zemljama. Inače se ova mera sastoji u automatskom – kompjuterizovanom pretraživanju identifikacionih podataka određenih lica koji imaju indicijalni značaj. Samo kompjutersko sravnjivajne podataka ili tzv. raster potraga deli se na pozitivnu (koja upućuje na eventualnog učinioca dela) i negativnu (koja sužava krug osumnjičenih). Suština ovog metoda je slobodan pristup policije svim evidencijama koje se vode automatizovano, što odudara od načela zaštite prava na privatnost građana i informatičko samoodređenje.⁷

⁶ Kramarić I, "O ulozi policijskog informatora i agenta provokatora u sudskom krivičnom postupku", *Odujetnik*, br. 3-4/1983, str. 21.

⁷ Sačić Ž, *Organizirani kriminal-metode suzbijanja*, Zagreb: Informator, 2001, str. 111.

U daljem tekstu ćemo samo u najkraćem izneti odgovarajuća rešenja prisutna po ovim pitanjima u aktuelnom zakonodavstvu i praksi, sa akcentom na ovlašćenja policije vezana za procesne radnje dokazivanja u redovnom krivičnom postupku i posebnoj proceduri za dela organizovanog kriminala, a potom ćemo se još sumarnije osvrnuti na problem policijskog provociranja na kaznena dela, pri čemu je za nas najbitnije pitanje eventualne krivične odgovornosti pripadnika policije koji je ubačen u kriminalnu skupinu kao tajni istražitelj, ili deluje kao provokator ("agent-izazivač").⁸

Radnje dokazivanja organa unutrašnjih poslova u redovnom krivičnom postupku

Zakonikom o krivičnom postupku od 2001. godine, predviđena je i mogućnost da se, pod određenim uslovima, organi unutrašnjih poslova izuzetno javljaju i kao aktivni subjekti u sprovođenju radnji dokazivanja u pretkrivičnom postupku i istrazi. Inače su procesne radnje dokazivanja u pretkrivičnom postupku po sadržini, formi i dokaznom značaju istovetne sa radnjama izvršenim u prethodnom krivičnom postupku, i na njih se u potpunosti odnose odgovarajuće odredbe ZKP. To bez ostatka važi i za procesne radnje dokazivanja organa unutrašnjih poslova koje u redovnim slučajevima zbog opasnosti od odlaganja, tj. u slučaju hitnosti preduzimaju u pretkrivičnom postupku (čl. 238 ZKP).

Zakonodavac je detaljno normirao i uslove pod kojima organi unutrašnjih poslova mogu da preduzimaju pojedine radnje dokazivanja po službenoj dužnosti u pretkrivičnom postupku. Tako je predviđeno da ovi organi mogu: a) izvršiti **privremeno oduzimanje predmeta** ako postoji opasnost od odlaganja; b) izvršiti **pretresanje stana ili lica** pod uslovima predviđenim u čl. 81. ZKP (tzv. vanredno pretresanje u slučaju hitnosti); v) izvršiti **uviđaj** za krivična dela za koja je predviđena kazna zatvora do 5 godina, ako istražni sudija ne može odmah da izađe na lice mesta; g) odrediti potrebna **veštačenja** koja ne trpe odlaganja (narediti veštačenje i imenovati veštaka) za krivična dela za koja je predviđena kazna zatvora do 5 godina,

⁸ O institutima tajnog istražitelja (PPI, UCA) i agenta provokatora detaljnije vidi u materijalima sa savetovanja održanog u Ohridu 1993. godine na temu: "Problematika na kriminalističko – taktičkite instituti informant, informator i prikriven policijski izviduvač vo pravna država" (publikovano u časopisu *Bezbednost* – Skopje, vonreden broj 1993, str. 6-264).

ako istražni sudija ne može odmah da izade na lice mesta, izuzev obdukcije i ekshumacije leša; d) izvršiti, odnosno odrediti **telesni pregled**, uzimanje uzoraka krvi i druge medicinske radnje koje su, po pravilu medicinske nauke, neophodne za utvrđivanje činjenica važnih za postupak a ne trpe odlaganje, ako su u pitanju krivična dela za koja je predviđena kazna zatvora do 5 godina, a istražni sudija nije u mogućnosti da blagovremeno izade na lice mesta.

Osim toga, moguće je **saslušanje osumnjičenog** kao procesna radnja dokazivanja, što predstavlja jednu od najznačajnijih novina sadržanih u Zakoniku o krivičnom postupku. Umesto opšte operativno - taktičke radnje koja se sastojala u prikupljanju potrebnih obaveštenja od osumnjičenog (informativni razgovor), sada je u pitanju radnja dokazivanja, pod uslovom da saslušanju prisustvuje advokat i da je osumnjičenom predočeno da sve što izjavi tom prilikom može biti upotrebljeno kao dokaz protiv njega. Saslušanju osumnjičenog mogu prisustvovati državni tužilac, oštećeni i branilac. Pritom se državni tužilac mora obavestiti o saslušanju osumnjičenog, a samo saslušanje se ne može otpočeti pre njegovog dolaska ukoliko se izjasnio da će mu prisustvovati. Samo ukoliko se državni tužilac izjasnio da neće prisustvovati saslušanju, organ unutrašnjih poslova se može obaviti saslušanje osumnjičenog i bez njegovog prisustva. Najzad, ako osumnjičeni u prisustvu advokata pristane da iskazuje, organ unutrašnjih poslova će ga saslušati prema odredbama koje važe za saslušanje okrivljenog (čl. 226. st. 9. u vezi čl. 89 .ZKP).⁹

U skladu sa odredbom čl. 232. Zakonika o krivičnom postupku istražni sudija može narediti **nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optička snimanja lica**. Najčešće je reč o konspirativnom presretanju (prisluškivanju i tzv. fonodokumentovanju) komunikacija osumnjičenog sa drugim licima, kojom prilikom se postavljaju odgovarajući uređaji na telefonske žice (wiretapping), zatim o presretanju neposredne verbalne komunikacije osumnjičenog putem tzv. ozvučenja prostorija skrivenim mikrofonomima i sličnim sredstvima, ali i o presretanju ostalih oblika elektronskih komunikacija

⁹ Pre saslušanja, osumnjičeni ima pravo na "poverljiv razgovor", tj. može se konsultovati sa braniocem faktički bez prisustva ovlašćenog službenog lica organa unutrašnjih poslova (moguća je samo vizuelna kontrola tog razgovora). Međutim, tokom saslušanja, branilac nema pravo da na bilo koji način sugeriše odgovor (čl. 75. st. 2. i 3 ZKP).

osumnjičenog (mobilna telefonija, personalni računar, pejdžer, teleprinter, telefaks i druga tehnička sredstva).¹⁰ S druge strane, ovde dolaze u obzir svi vidovi tajnog snimanja optičkim sredstvima, tj. fotografskim aparatima, video kamerama, magnetoskopima i sličnim sredstvima (tzv. foto i TV dokumentovanje).

Postoji dilema oko mere *tajnog praćenja*, odnosno da li se i ona realizuje u skladu sa članom 232. Zakonika. Imajući u vidu da se po ovim odredbama realizuje i mera optičkog snimanja lica odgovarajućim tehničkim sredstvima, a kako mera tajnog praćenja ima za cilj dokumentovanje određenih aktivnosti osumnjičenog i optičkim snimanjem, to bi meru tajnog praćenja osumnjičenog trebalo realizovati u skladu sa odredbama ovog člana.¹¹ Prema tome, ukoliko je mera tajnog praćenja i osmatranja primenjena prema osumnjičenom pod uslovima predviđenim odredbom čl 232. ZKP, podaci prikupljeni tom prilikom biće procesno validni i na njima može biti zasnovana sudska odluka.¹²

Ove mere tajne opservacije istražni sudija može narediti u prekrivičnom postupku, i to prema licima za koja postoje osnovi sumnje da su sama ili sa drugim izvršila krivična dela sa elementima organizovanosti, kao i delikte: protiv ustavnog uređenja ili bezbednosti zemlje, protiv čovečnosti i međunarodnog prava, davanje i primanje mita, iznude i otmice. U krivična dela sa elementima organizovanog kriminala zakonodavac na ovom mestu izričito ubraja falsifikovanje i "pranje" novca, neovlašćenu proizvodnju i stavljanje u promet opojnih droga, nedozvoljenu trgovinu oružjem, municijom ili eksplozivnim materijama i trgovinu ljudima.

Mere nadzora i snimanja telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optičkim snimanjem lica u redovnom postupku istražni sudija naređuje

¹⁰ U Nemačkoj se ovaj istražni metod koristi i za otkrivanje trenutnog mesta boravka izvršioca teških krivičnih dela, s tim što je to do 2002. godine bio samo operativno-taktički metod, ali je u međuvremenu normiran odredbama nemačkog ZKP kao validna procesna radnja dokazivanja.

¹¹ Vuković M, "Procesni položaj i uloga organa unutrašnjih poslova prema novom Zakoniku o krivičnom postupku", *Praktična primena novog jugoslovenskog Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd: Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, 2002, str.55.

¹² O taktici primene specijalnih tehničkih sredstava u nadzoru komunikacija i optičkom snimanju lica vidi: Zarić M; Milošević M, "Nadzor nad komunikacijama", *Tri decenije školovanja i obuke profesionalaca (zbornik radova)*, Beograd: VŠUP, 2003, str. 86-93.

na osnovu pismenog i obrazloženog predloga državnog tužioca, koji može da je predloži samoinicijativno, ali taj predlog može da inicira i organ unutrašnjih poslova obraćajući se nadležnom državnom tužiocu sa odgovarajućom obrazloženom inicijativom. Primena ovih mera može trajati do 3 meseca, ali se zbog važnih razloga može produžiti za još 3 meseca. Prema tome, mere nadzora i optičkih snimanja mogu trajati najduže šest meseci, ali se primena te mere može i ranije prekinuti ako prestanu razlozi za njenu primenu.¹³ Naredbu istražnog sudije izvršavaju organi unutrašnjih poslova. Po izvršenju mera, ovi organi će dostaviti istražnom sudiji izveštaj i snimke. Ako podaci dobijeni primenom ovih mera tajne opservacije nisu potrebni za vođenje krivičnog postupka ili ako državni tužilac izjavi da protiv osumnjičenog neće zahtevati vođenje postupka, sav prikupljeni materijal će se uništiti pod nadzorom istražnog sudije, koji će o tome sastaviti zapisnik.

Posebno treba apostrofirati činjenicu da mere nadzora i snimanja razgovora i komunikacija iz člana 232. ZKP predstavljaju tzv. sudsko telefonsko prisluškivanje, čija je primena u demokratskim zemljama nesporna. Naime, prema praksi Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, postoje dve "vrste" telefonskog prisluškivanja: sudsko i administrativno. Sudsko je ono koje se određuje po pravilu kao istražna radnja, dakle u toku i u vezi krivičnog postupka od strane sudskih organa, dok administrativno prisluškivanje određuju organi uprave radi zaštite bezbednosti i odbrane zemlje.¹⁴

Prema članu 234. Zakonika o krivičnom postupku, kad postoji sumnja da je izvršeno krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od 10 godina i teža kazna, istražni sudija može narediti bankarskoj, finansijskoj ili drugoj organizaciji **dostavljanje podataka o stanju poslovnih knjiga ili ličnih računa osumnjičenog**. Ovu naredbu istražni sudija izdaje na pisani i obrazložen predlog državnog tužioca, koji tu meru može predložiti samostalno ili na inicijativu organa unutrašnjih poslova, kao i u slučaju mere nadzora i snimanja razgovora i komunikacija i optičkih snimanja lica. Pošto se ova naredba izdaje u pretkrivičnom postupku, očigledno da je reč samo o osnovima sumnje da je izvršeno teško krivično delo.

¹³Mere nadzora i optičkih snimanja u posebnom postupku za dela organizovanog kriminala mogu trajati do jedne godine (čl. 504lj st. 3 ZKP).

¹⁴ Vesović M., "Neka pitanja slobode i prava građana u materijalnom i procesnom krivičnom pravu", *JRKK*, br. 3/93, str. 93.

Sa podacima dobijenim na ovaj način upoznaje se državni tužilac. Ukoliko on proceni da takvi podaci nisu potrebni za vođenje krivičnog postupka ili odluči da se protiv osumnjičenog ne zahteva pokretanje postupka, svi dostavljeni podaci će se uništiti pod nadzorom istražnog sudije, koji će o tome sačiniti zapisnik. Smatra se da naredba istražnog sudije iz člana 234. st 1. ZKP u stvari predstavlja osnov za oslobođenje od dužnosti čuvanja poslovne tajne službenika i odgovornih lica u bankarskim i sličnim organizacijama, na čije su čuvanje inače dužni prema propisima o tim organizacijama. S druge strane, novina se ogleda u tome što je sada pravo uvida organa unutrašnjih poslova u stanje poslovnih računa, izjednačeno sa načinom ostvarivanja uvida u stanje ličnih računa (štednih uloga i sl.), odnosno i jedan i drugi uvid više nisu mogući bez naredbe suda. Ovu naredbu suda organ unutrašnjih poslova mora prethodno da pribavi, pa tek potom da ostvari uvid u stanje ličnih i poslovnih računa osumnjičenog.¹⁵

Specijalni istražni metodi u postupku za dela organizovanog kriminala

Već je istaknuto da je novelom Zakonika o krivičnom postupku od 2002. godine propisan posebni postupak za dela organizovanog kriminala (glava XXIXa ZKP). Tim odredbama konačno je normativizovana primena specijalnih istražnih metoda, uključujući mere infiltracije u kriminalnu sredinu - za šta smo se svojevremeno u stručnim diskusijama i mi izričito zalagali.¹⁶ Takvi stavovi su bili zasnovani ne samo na evidentnim potrebama prakse, već i na pozitivnim stranim iskustvima. Naime, poznato je da u borbi protiv najtežih oblika transnacionalnog i unutrašnjeg organizovanog kriminaliteta policijski organi Nemačke, Italije, Holandije i drugih zemalja pribegavaju ovakvim "tajnim operacijama", koje se diferenciraju na tri nivoa, i to kao:

- kratkoročne operacije, koje su u praksi najčešće i traju do mesec dana (npr. akcije fingiranog otkupa opojnih droga),
- srednjoročne operacije, koje traju nekoliko nedelja a najduže do šest meseci, i

¹⁵ Uporedi: Vasiljević T, Grubač M., op. cit. str 446; Vuković M, Đokić Z. op. cit. str. 201

¹⁶ Vidi diskusiju na temu "Strateški državni interesi Srbije u XXI veku" (Novi Sad: Institut za geopolitičke studije, 2000), studiju *Krivičnopravna, prekršajnopravna i druga zaštita policajaca* (Beograd: VŠUP, 1998), i sl.

- "operacije infiltriranja" koje nisu vremenski ograničene, a podrazumevaju potpunu integraciju u kriminalnu organizaciju.¹⁷

U svakom slučaju najdelikatnije su operacije radi što je moguće dublje penetracije s ciljem otkrivanja, praćenja, dokumentovanja i presecanja kriminalne aktivnosti. Reč je o delima organizovanog i konsezualnog kriminaliteta gde glavni teret otkrivanja i dokazivanja pada na policiju. Zbog prirode ovakvih krivičnih dela, nema "klasične" žrtve od koje bi se moglo očekivati da prijavi delo i ukaže na dokaze. Često se u ovakvim situacijama radi o tzv. nužnom saučesništvu (npr. pri trgovini drogom ili oružjem obe "strane" su zainteresovane za tajnost "posla"). Ako kod takvog odnosa i ima relacije izvršilac-žrtva (npr. kod organizovanih iznuda, posredovanja u prostituciji i sl.) žrtve se zastrašivanjem primoravaju da ćute.¹⁸ U osnovi isto važi i za druge vidove kriminala čije sprečavanje i suzbijanje nalaže tzv. proaktivnu policijsku delatnost (suzbijanje huliganstva fudbalskih navijača i sl.).

Najzad, u nekim zemljama se od ranije vode ozbiljne pravne i političke diskusije o ovim metodima konspirativnog policijskog delovanja. Čak je 1990 godine formirana međunarodna radna grupa od predstavnika Kanade i devet zapadnoevrpskih zemalja koja treba da operacionalizuje međudržavnu saradnju u pogledu policijskih "tajnih operacija". Konkretnije, ova grupa je trebalo da doprinese stvaranju operativnih smernica za vršenje prikrivenih policijskih operacija i kreira banku podataka o iskustvima policijskih tajnih agenata u pojedinim oblastima rada. Osim toga, Kanada, Norveška, Danska, Švedska, Belgija, Luksemburg, Francuska, Nemačka i Velika Britanija osnovale su i "Međunarodni forum za infiltraciju".¹⁹

Analiza prethodno iznetih stavova i brojnih drugih gledišta, koja se po ovom pitanju susreću u savremenoj zapadnoevropskoj teoriji, zakonodavstvu i praksi, pokazuje svu složenost i delikatnost problema korišćenja specijalnih metoda policije kao

¹⁷ Uporedi: Joubert C, "National and international aspects of undercover policing", *The Police Journal*, No 4/1995, pp 305-318; Knape K.: "Netradicionalni istražni tehniki - neophodnost vo idninata na teškot i organiziran kriminal", *Bezbednost - Skopje*, br. 1-2/1996, str. 82; i sl.

¹⁸ Uporedi: Krapac D, "Posebne mjere i radnje za otkrivanje i suzbijanje kaznenih djela organiziranoga kriminaliteta u novom zakonu o kaznenom postupku Republike Hrvatske", *HLjKPP*, br. 2/1997, str. 405.

¹⁹ Todini R., "Tajni operaciji", *Bezbednost - Skopje*, vonreden broj, 1993, str. 179-181.

validnih krivičnoprocesnih radnji. Detaljnije razmatranje ovog problema nesumnjivo prevazilazi potrebe ovog rada pa, u tom smislu, treba samo konstatovati određene okolnosti koje su *condicio sine qua non* efikasnog i zakonitog korišćenja takvih metoda (mera i radnji). Naime, iz već pomenutog teksta Rezolucije donete na XVI kongresu Međunarodnog udruženja za krivično pravo (ADIP), održanog 1999. godine u Budimpešti, proističe da se rezultati dobijeni putem specijalnih – netradicionalnih policijskih mera i radnji mogu koristiti kao validan dokaz u krivičnom postupku samo pod uslovom:

- da su izričito predviđene zakonom (načelo legaliteta);
- da ne postoje blaže mere za ostvarenje istog cilja (načelo supsidijalnosti);
- da se radi o vrlo teškim krivičnim delima (načelo srazmernosti);
- da je prethodno pribavljena saglasnost sudije ili da se obavljaju pod njegovim nadzorom (načelo sudskog nadzora)²⁰

Evidentno je da se naš zakonodavac striktno držao preporuka ADIP prilikom normiranja specijalnih operativno-kriminalističkih mera i radnji iz glave XXIXa ZKP. Osim toga, uočava se da zakonodavac u izvesnoj meri odvaja infiltraciju od ostalih specijalnih metoda, a u okviru same infiltracije izdvaja angažovanje prikrivenih islednika u odnosu na ostale mere i sredstva (čl. 504lj-504n ZKP). Pošto će nadalje biti više reči o angažovanju prikrivenih islednika, na ovom mestu zadržaćemo se uglavnom na svedoku-saradniku, kontrolisanoj isporuci, kontroli poslovanja određenih lica u vezi sa pranjem novca, privremenom oduzimanju predmeta i imovinske koristi i, uopšteno posmatrano, na merama infiltracije.

Državni tužilac može sudu do završetka glavnog pretresa predložiti da se kao svedok sasluša pripadnik kriminalne organizacije (**svedok saradnik**) protiv koga je podneta krivična prijava ili se vodi krivični postupak za delo organizovanog kriminala, pod uslovom da postoje olakšavajuće okolnosti na osnovu kojih se prema krivičnom zakonu može osloboditi od kazne ili mu se kazna može ublažiti i ako je značaj njegovog iskaza za otkrivanje, dokazivanje ili sprečavanje drugih krivičnih dela kriminalne organizacije pretežniji od štetnih

²⁰ Ove preporuke se dosledno poštuju kako u zemljama koje od ranije poznaju specijalne istražne metode (infiltracija i dr.) kao što su SAD, Velika Britanija, Francuska, Nemačka i druge, tako i u zemljama našeg neposrednog i bliskog okruženja: Hrvatskoj, Sloveniji, Austriji i Italiji.

posledica krivičnog dela koje je učinio. Međutim, lice za koje postoji osnovana sumnja da je organizator kriminalne grupe ne može biti svedok saradnik.²¹

Pre podnošenja zahteva, državni tužilac će upozoriti svedoka saradnika na dužnost da položi zakletvu i da govori istinu i ništa ne prećuti, uz upozorenje da lažno svedočenje u krivičnom postupku predstavlja posebno krivično delo (član 102. stav 2. i član 106. ZKP). Na pogodnost oslobađanja od dužnosti svedočenja iz člana 98. ZKP i dužnosti odgovaranja na pojedina pitanja iz člana 100. ZKP svedok saradnik se ne može pozivati. Prema tome, ovaj svedok nema pravo da bude oslobođen dužnosti svedočenja prema okrivljenom koji mu je srodnik ili drugo blisko lice, niti pravo da bude oslobođen dužnosti da odgovara na pojedina pitanja kada je verovatno da će sebe ili određena bliska lica time izložiti teškoj sramoti, znatnoj materijalnoj šteti ili krivičnom gonjenju.

Inicijativa za regrutovanje svedoka saradnika, tj. za odustanak od krivičnog gonjenja datog lica kao meru procesnog prava, potiče od državnog tužioca, ali o tome u formi rešenja odlučuje krivični sud u zbornom sastavu-vanraspravno veće pre početka glavnog pretresa (član 24. stav 6 ZKP), odnosno sudeće veće na glavnom pretresu. Protiv rešenja kojim se predlog odbija moguća je žalba državnog tužioca višem sudu u roku od 48 sati, što znači da osumnjičeni, odn. okrivljeni nema pravo žalbe po ovom pitanju²². Najzad, prilikom saslušanja svedoka saradnika u istrazi javnost je isključena, a isto važi i za glavni pretres osim ako veće na predlog državnog tužioca i uz saglasnost svedoka ne odluči drugačije.

Svedok saradnik ne može biti gonjen za krivično delo organizovanog kriminala za koje se vodi postupak ako je sudu dao iskaz u skladu sa obavezama iz člana 504đ. st. 1. i 2. ZKP, tj. ako je potpisao zapisnik koji sadrži izrečena upozorenja, odgovore koje je pružio i izjavu da će dati iskaz o svemu što mu je poznato i da neće ništa prećutati. Drugim rečima, supsidijarna tužba nije moguća u takvoj situaciji. Ako svedok saradnik ne postupi u skladu sa ovim obavezama ili ako pre pravnosnažno okončanog postupka izvrši novo krivično delo organizovanog kriminala, državni tužilac će nastaviti krivično

²¹ Naziv ovog instituta očigledno je inspirisan odgovarajućim rešenjem iz pozitivnog italijanskog zakonodavstva, mada se u teoriji s pravom ukazuje na nesavršenost izraza "svedoci saradnici pravosuđa" (collaboratori di giustizia)

²² Vasiljević T, Grubač M., op. cit. str. 897-901.

gonjenje, odnosno pokrenuti krivični postupak. Najzad, posebno je predviđeno da državni tužilac može odrediti da se određenom svedoku ("zaštićeni svedok"), svedoku saradniku i članovima njihove uže porodice obezbedi posebna zaštita²³.

Kontrolisana isporuka se sprovodi po pravilima iz člana 11. Konvencije Ujedinjenih naroda protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci, uz saglasnost zainteresovanih država i na osnovu principa reciprociteta. Ovu meru, kojom se dozvoljava da nelegalne ili sumnjive pošiljke (npr. droga, oružje, falsifikovana valuta) izađu, pređu ili uđu na teritoriju jedne ili više država, uz znanje i pod nadzorom njihovih nadležnih organa u cilju sprovođenja istrage i identifikovanja lica umešanih u izvršenje krivičnog dela, ne odobrava sud, već državni tužilac, a sprovode je organi unutrašnjih poslova. Pismeno odobrenje za primenu mere kontrolisane isporuke izdaje državni tužilac za svaku isporuku posebno (čl. 504o ZKP).

Smatra se da je ova mera po svojoj prirodi slična meri tajnog praćenja, s time što je svrha tajnog praćenja otkrivanje neposrednih izvršilaca, a kontrolisane isporuke otkrivanja naručioca posla i organizatora "narko-lanca" i sl. Prema tome, kontrolisana isporuka po svojoj prirodi ne predstavlja oblik infiltracije, mada ima i takvih mišljenja.²⁴ Sadržinski posmatrano, mera kontrolisane isporuke predstavlja policijsko nadgledanje ilegalnog transporta predmeta krivičnog dela (zlato, droge, oružja, toksičnog otpada i dr.) sa odloženom intervencijom.

Državni tužilac može zahtevati i da nadležni državni organ, bankarska ili druga finansijska organizacija obavi **kontrolu poslovanja određenih lica** i da mu dostavi dokumentaciju i podatke koji mogu poslužiti kao dokazi o krivičnom delu ili imovini pribavljenoj krivičnim delom, kao i obaveštenja o sumnjivim novčanim transakcijama u smislu Konvencije o pranju, traženju, zapleni i konfiskaciji prihoda stečenih kriminalom. Pod istim uslovima državni tužilac može naložiti da nadležni državni organ ili organizacija privremeno obustavi isplatu, odnosno izdavanje sumnjivog novca, vrednosnih papira ili predmeta (čl. 504k ZKP).

²³ U redovnom krivičnom postupku može se odrediti posebna zaštita određenom svedoku, ali ne i članovima njegove uže porodice.

²⁴ T. Vasiljević, M. Grubač, *op. cit.*, str. 907.

Prema tome, ova mera se razlikuje od slične procesne radnje dokazivanja u redovnom krivičnom postupku, inače predviđene odredbom čl. 234. ZKP, ali i od analogne mere kontrole poslovanja u postupku za dela organizovnog kriminala u smislu čl. 504lj ZKP, samo utoliko što ovde banke, druge finansijske organizacije i državni organi vrše kontrolu poslovanja i dostavljaju dokumentaciju i potrebna obaveštenja neposredno po zahtevu državnog tužioca, dok je u redovnom krivičnom postupku i kod odgovarajućeg slučaja iz posebnog postupka za dela organizovanog kriminala (čl. 504. vezi čl. 234. ZKP) - za to neophodan nalog koji izdaje istražni sudija na predlog državnog tužioca.

Isto tako, ako postoje osnovi sumnje ili osnovana sumnja da je izvršeno krivično delo organizovanog kriminala, sud može odrediti **privremeno oduzimanje predmeta i imovinske koristi** i van uslova predviđenih u odredbama čl. 82. do 88. i čl. 513. do 520. ZKP. O merama privremenog oduzimanja predmeta i imovinske koristi u predkrivičnom postupku i istrazi rešenjem odlučuje istražni sudija, odnosno u fazi pripremanja glavnog pretresa predsednik veća, a na pretresu veće pred kojim se drži glavni pretres. O žalbama protiv ovog rešenja koje ne odlaže izvršenje odlučuje vanraspravno veće iz čl. 24 ZKP, odnosno veće višeg suda. Sama mera privremenog oduzimanja predmeta i imovinske koristi može trajati najduže do okončanja krivičnog postupka pred prvostepenim sudom. Osim toga, ako je ova mera određena u pretkrivičnom postupku, mora se ukinuti ako krivični postupak za krivično delo organizovanog kriminala ne bude pokrenut u roku od tri meseca od dana donošenja rešenja kojim je mera određena.

Inače, u čl. 82-88 ZKP predviđeni su uslovi i postupak privremenog oduzimanja predmeta u redovnim slučajevima. U opštem postupku imovinska korist se ne može oduzeti privremeno i unapred, već samo kao mera bezbednosti sudskom presudom, na kraju postupka, ali su moguće privremene mere obezbeđenja, u smislu čl. 516. ZKP. U ovom posebnom postupku privremeno se mogu oduzeti i predmeti i imovinska korist (dobit) potekli iz krivičnog dela. U obzir dolaze predmeti velike vrednosti (zgrade, mašine, fabrike) i imovinska korist u velikim iznosima. Za to oduzimanje dovoljni su i osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo organizovanog kriminala, što znači da se mere mogu primeniti i u pretkrivičnom postupku²⁵

²⁵ Ibid.

Na kraju, posebni operativni metodi policijske **infiltracije** podrazumevaju angažovanje prikrivenih islednika (tzv. ubacivanje u kriminalnu grupu), simulovane pravne poslove (npr. fiktivnu kupovinu droge) i pružanje simulovanih usluga (npr. fingirano podmićivanje), kao i mere nadzora i snimanja telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optičko snimanje u smislu čl. 232. ZKP, odnosno kontrole poslovnih i ličnih računa u smislu čl. 234. ZKP. Tako shvaćena infiltracija nesumljivo spada u red najstarijih i najefikasnijih, ali i najprisutnijih metoda prikupljanja saznanja, odnosno mera za otkrivanje, dokazivanje i sprečavanje organizovanog kriminala.²⁶

Zakonodavac Srbije i Crne Gore je predvideo da istražni sudija, na zahtev državnog tužioca, može prema licu za koje postoji osnovi sumnje da samo ili zajedno sa drugim licima priprema krivično delo organizovanog kriminala, odobri angažovanje prikrivenih islednika (i primenu drugih oblika infiltracije u kriminalnu sredinu), samo ako se krivično delo organizovanog kriminala na drugi način ne bi moglo otkriti, dokazati ili sprečiti, ili ako bi to bilo povezano sa znatnim teškoćama. Pismena i obrazložena naredba istražnog sudije kojom se određuju pomenute mere, sadrži podatke o licu prema kome se mera sprovodi, opis krivičnog dela, te način, obim, mesto i trajanje mere.

Primena ovih mera prestaje kad istekne rok na koji je određena, ili kad prestanu razlozi zbog kojih je bila određena. Inače, angažovanje prikrivenih islednika (i druge pomenute mere) mogu trajati šest meseci. Na obrazloženi predlog državnog tužioca istražni sudija može određenu meru produžiti najviše dva puta u trajanju po tri meseca, što znači sve ukupno godinu dana od momenta zavodačenja mere naredbom u pisanoj formi. Prilikom određivanja i produženja mere istražni sudija će posebno oceniti da li je primena mere neophodna i da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se manje ograničavaju prava građana (čl. 504lj. ZKP).²⁷

Pomenute mere infiltracije izvršavaju organi unutrašnjih poslova, koji su za to stručno, kadrovski i tehnički osposobljeni i opremljeni. O izvršenju mere organi unutrašnjih poslova sačinjavaju dnevne izveštaje koje, zajedno sa prikupljenom dokumentacijom, dostavljaju istražnom sudiji i državnom

²⁶ Opširnije o merama simulovanog sklapanja pravnih poslova i pružanja simulovanih usluga, kao i o meri kontrolisane isporuke, vidi: Sačić Ž., op.cit., str. 231. i dalje.

²⁷ Podaci prikupljeni primenom mera iz člana 504lj. ZKP koji se odnose na krivično delo koje ne predstavlja delo organizovanog kriminala, ne mogu se koristiti u krivičnom postupku koji se vodi za to krivično delo.

tužiocu na njihov zahtev. Po izvršenju konkretne mere organi unutrašnjih poslova dostavljaju istražnom sudiji i državnom tužiocu poseban izveštaj koji sadrži: vreme početka i završetka mere, podatke o službenom licu koje je meru sprovelo, opis tehničkih sredstava koja su primenjena, broj i identitet lica obuhvaćenih merom i ocenu o svrsishodnosti i rezultatima primenjene mere. Uz taj izveštaj organ unutrašnjih poslova dostavlja državnom tužiocu celokupnu dokumentaciju fotografskog, video, audio ili elektronskog zapisa i sve druge dokaze koje je primenom mere prikupio.

Angažovanje prikrivenih islednika prema zakonodavstvu Srbije i Crne Gore

Prikriveni islednik je potpuno novi i u svemu specifičan krivičnoprocesni subjekt, a njegovo angažovanje predstavlja posebnu meru pretkrivičnog postupka za otkrivanje, dokazivanje i sprečavanje organizovanog kriminala. Suština njegovog angažovanja je da prikupi i dostavi odgovarajuće dokaze protiv osumnjičenih članova grupe ili organizacije u koju je infiltriran i da, po potrebi, o tome svedoči pred sudom. Zbog toga je primena ove mere strogo uslovljena poštovanjem već pomenutih principa legaliteta, srazmernosti, supsidijarnosti i sudskog nadzora.

Prikrivenog islednika određuje ministar nadležan za unutrašnje poslove ili lice koga on ovlasti (npr. rukovodilac Službe za suzbijanje organizovanog kriminala u okviru MUP). Prikriveni islednik može biti samo lice zaposleno u državnim organima. To će u prvom redu biti pripadnik kriminalističke policije, ali može i drugo lice zaposleno u organima unutrašnjih poslova, a eventualno i u drugim organima bezbednosti (npr. u BIA). Naime, odredba čl.16 Zakona o Bezbednosno-informativnoj agenciji iz 2002. godine predviđa da pripadnik agencije može preuzeti i neposredno obaviti poslove koji su u nadležnosti MUP, kada posebni razlozi bezbednosti Republike Srbije to nalažu, pri čemu će date poslove obaviti u svojstvu ovlašćenog službenog lica ili radnika na određenim dužnostima MUP.

Prikriveni islednik se u krivičnom postupku može saslušati kao svedok, ali tako da mu se ne otkrije identitet. Inače, podaci o identitetu prikrivenog islednika koji se sasluša kao svedok predstavljaju službenu tajnu, što znači da njima može raspolagati samo najuži krug službenih lica. Najzad, ako je

naredbom istražnog sudije predviđeno, prikriveni islednik može upotrebiti tehnička sredstva za snimanje razgovora i ući u tuđi stan i druge prostorije (čl. 504nj. ZKP). Iz ovog se zaključuje da zakonodavac Srbije i Crne Gore eksplicitno dozvoljava prikupljanje saznanja tzv. ličnim ozvučenjem prikrivenog islednika, pod čime se podrazumeva fonodokumentovanje iskaza sagovornika bez njegovog znanja (cosensual monitoring)

Prema tome, prikriveni islednik je policajac, posebno pripremljen i sa izmenjenim identitetom, ubačen u kriminalnu organizaciju u kojoj deluje po instrukcijama istražnog sudije. S pravom se smatra da je reč o izuzetno osetljivoj ustanovi jer je delatnost prikrivenog islednika na granici između legalne i ilegalne. Zato se za njegovu upotrebu traži predlog državnog tužioca i odobrenje istražnog sudije. Takođe se s pravom ističe da radnje prikrivenog islednika po prirodi stvari imaju neformalan karakter sve dok ne bude saslušan kao svedok, te da saslušanje prikrivenog islednika u svojstvu svedoka treba očekivati kao veoma redak izuzetak. Način saslušavanja prikrivenog islednika nije određen, što znači da saslušanje može biti i javno ali tehnički izvedeno tako da se ne otkrije identitet svedoka.²⁸

Primena mere angažovanja prikrivenog islednika u praksi otvara brojne dileme u pogledu ugrožavanja bezbednosti i mera zaštite onih koji će se neposredno infiltrirati u milje organizovanog kriminala. U slučaju razotkrivanja najveća opasnost takvim policajcima pretila od kriminalaca – članova date grupe ili organizacije, ali je praksa pokazala da im opasnost pretila i od pripadnika policije koji objektivno nisu u stanju da razlikuju prikrivenog islednika od osumnjičenih kriminalaca (npr. kod korišćenja vatrenog oružja i drugih sredstava prinude prilikom lišavanja slobode kriminalne grupe)²⁹. Zbog toga se kao ključna nameću pitanja odabira i obuke policajaca za ulogu prikrivenog islednika i učešća u ostalim merama koje svrstavamo u infiltraciju (simulovani otkup i dr.). Konkretnije reč je o proceduri selekcije kadrova u smislu odgovarajućih

²⁸ T. Vasiljević, M. Grubač op. cit. str.906.

²⁹ Kao ilustracija zaključka o daleko većem riziku kome su izloženi prikriveni islednici u odnosu na ostale policajce, posebno zbog nepredviđenih okolnosti i nesrećnih slučajeva, u literaturi se navodi da je prva žena policajac koja je ubijena u Hjustonu stradala dok je kao tajni agent "otkupljivala" drogu, pri čemu je na nju pucao uniformisani policajac koji je bio ubeđen da se radi o istinskom slučaju ilegalne trgovine drogom. O tome vidi: Chapman, S.G. "Reduciranje napada na policiju", *Izbor*, br 4/1986, str 375.

zdravstvenih provera, testova psihološkog stanja i kondicije i slično, zatim o fizičkim i mentalnim pripremama, obuci u korišćenju sofisticiranih tehničkih sredstava itd. Naročito su značajni izbor i priprema odgovarajuće legende (cover) i privikavanje policajca na izmeljen identitet.

Na ova i druga pitanja ugrožavanja i zaštite policajca u ulozi prikrivenog islednika trebaju da odgovore kriminalistička nauka i praksa, a neophodno je donošenje i odgovarajućih podzakonskih akata. Polazeći od toga, ovom prilikom orijentisaćemo se samo na problem krivičnopravne zaštite policajca u funkciji prikrivenog islednika ili agenta – provokatora ili i jednoj i drugoj u isto vreme, dok će ostala sporna pravna pitanja iz ove oblasti i dalje ostati otvorena. Naime, u teoriji i praksi stranih zemalja se kao sporna procesnopravna pitanja angažovanja prikrivenih islednika apostrofiraju: mogućnost da prikriveni islednik svedoči kao "svedok po čuvenju" o onome što je saznao od građana, odnosno mogućnost da ulazi u privatne prostorije građana, pregleda ih i sam snima razgovore sa pojedinim licima, zatim pravo osobe protiv koje se primenjuje ova specijalna mera da o tome bude obavještena i dr.³⁰

Međutim, prethodno treba konstatovati da se u mnogim zemljama, u kojima ranije nije bilo detaljnih propisa o tzv. tajnom policiranju (undercover policing), pristupa izmenama postojećih propisa iz oblasti policijskog i krivičnog procesnog prava, s ciljem pravnog regulisanja infiltracije i drugih srodnih instituta i metoda netradicionalne kriminalističke obrade.³¹ Na to ih primorava aktuelna praksa suzbijanja organizovanog i uopšte teškog kriminaliteta, ali i nesumnjivo obavezuje odredba člana 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima, kojom je regulisano pravo na privatnost. Naime, prema datoj odredbi infiltracija predstavlja povredu prava na privatnost "ukoliko nije u saglasnosti sa zakonom", tj. nezakonita je izuzev ako je u nacionalnom zakonodavstvu obezbeđen "dovoljan osnov" za njenu primenu.

³⁰ D. Krapac, op.cit. str. 414-417

³¹ Za stanje na ovom planu u Nemačkoj, Holandiji, Francuskoj, Lukseburgu, Kipru, Mađarskoj i nekim drugim evropskim zemljama, te u SAD i Kanadi vidi: Drecun A, "Under cover policing – infiltration by police in the Criminal milieu", *NBP*, No. 2/1997, rr. 135-159.

Problem eventualnog krivičnog progona policajca u svojstvu prikrivenog islednika (koji nije u isto vreme i "agent izazivač", tj. provokator), u zakonodavstvu Srbije i Crne Gore u osnovi je razrešen. Naime, delatnost takvog pripadnika policije nesporna je jedino kada se svodi na otkrivanje i dokazivanje krivičnog dela bez ulaženja u kažnjivu zonu bilo kao izvršioca ili saučesnika (ofanzivnog tj. konstitutivnog provokatora i sl.). Uostalom, policajac koji je u funkciji prikrivenog islednika mora izbegavati provociranje na kaznena dela jer ga na to eksplicitno upućuje odredba člana 504nj stav 3. ZKP. Sigurno je da ukoliko prekrši ovu zabranu i preuzme ulogu agenta – provokatora neće biti obuhvaćen nikakvom krivičnopranom zaštitom, tj. ne isključuje se njegova odgovornost za podstrekivanje kao oblik saučesništva.

Zanimljivo je, međutim, da se po ovom pitanju u materijalnom krivičnom pravu naš zakonodavac još uvek izričito ne izjašnjava, a takvo rešenje susrećemo i u legislativi gotovo svih evropskih zemalja. U stvari se o tome eksplicitno izjašnjava samo jedan krivični zakonik koji je na snazi. Naime, grčki Krivični zakonik iz 1950. godine ovu problematiku inkriminiše na sledeći način: "Onaj ko je s umišljajem podstreknuo drugog da izvrši krivično delo u jedinoj nameri da bi se izvršilac iznenadio u pokušaju izvršenja krivičnog dela i u nameri da ga se liši slobode pre izvršenja dela, kazniće se kaznom koja je predviđena za izvršioca ili umanjena za polovinu". Iz ove zakonske odredbe proizlazi zaključak da grčki zakonodavac blaže tretira agenta – provokatora nego podstrekača, ali je najbitnije to što izričito zauzima stav da se u konkretnom slučaju radi o kriminalnom ponašanju.³² Uprkos tome, grčki Parlament je posebnim zakonom iz 1993. godine odobrio da se pod određenim uslovima u tajnim operacijama angažuju policajci u ulozi pseudo-klijenata.

Zaključak

Polazeći od činjenice da je zakonodavac policiji poverio značajne, složene i obimne zadatke u pretkrivičnom, a izuzetno i u krivičnom postupku, koji se u aktuelnoj praksi faktički još i dodatno usložavaju i uvećavaju, u delu naše stručne javnosti od ranije je prisutan i zahtev da zakonodavac "legalizuje" neke od netradicionalnih metoda kriminalističke obrade. Time bi se, u skladu sa životnom stvarnošću, omogućilo efikasnije otkrivanje

³² Kramarić I, op.cit, str. 24.

i rasvetljavanje delikata organizovanog kriminala kao oblika kriminaliteta koji se, prema domaćem krivičnom zakonodavstvu i međunarodnom pravu, smatraju naročito teškim krivičnim delima.

Uprkos tome, u pravnom sistemu Srbije i Crne Gore sve do kraja 2002. godine nije bilo zakonskog osnova koji bi omogućavao da se putem infiltracije ili srodnih netradicionalnih policijskih metoda prikupljaju činjenice koje bi bile procesno validne, dok je institut agenta provokatora u većini smatran protivzakonitim a njegova delatnost kažnjivom. U svakom slučaju su informacije pribavljane ovim putem do tada bile neformalne i na njima se nije mogla zasnovati sudska presuda.

U međuvremenu je korišćenje specijalnih istražnih metoda (svedok saradnik, kontrolisana isporuka i dr.) normativizovano u našem krivičnoprocesnom kodeksu, što je otvorilo brojna pravna i faktička pitanja. Posebno je to slučaj kod angažovanja prikrivenog islednika jer je reč o svakako najsloženijoj specijalnoj meri za suzbijanje organizovanog kriminala, čija primena podrazumeva najzahtevnije uslove nužne za ostvarivanje svrhe njenog određenja (osiguranje dokaza predmeta i tragova koji upućuju na izvršenje krivičnog dela pripadnika kriminalnog udruženja i, s druge strane, ispunjenje isto toliko važnih uslova koji garantuju tajnost, a samim tim i ličnu sigurnost, te zaštitu prikrivenog islednika).³³

Sa aspekta mera pravne zaštite pripadnika policije u ulozi prikrivenog islednika nameće se zaključak da infiltrirani policajac, koji je istovremeno u funkciji agenta – provokatora, nije obuhvaćen nikakvom krivičnopravnom zaštitom, tj. zabranjeno je i kažnjivo da policajac u ulozi prikrivenog islednika bilo koga podstiče na izvršenje krivičnih dela. U pogledu eventualnog krivičnog progona za podstrekivanje kao oblik saučesništva policajca u svojstvu prikrivenog islednika (koji nije u isto vreme i provokator), situacija je sasvim različita. Sigurno je da za neke delikte policajac u ovom svojstvu neće odgovarati – na primer za korišćenje lažnim ličnim ispravama radi vlastitog “legendiranja”, ili za udruživanje u kriminalnu skupinu u smislu radnje izvršenja zasebnog krivičnog dela (npr. čl. 254. stav 2 OKZ). Ovo lice, međutim, ne

³³ Simović M, Pogled na važnije odredbe novog zakonodavstva Republike srpske po organizovanom kriminalitetu i neka pitanja njihove praktične primjene, *Terorizam u savremenim uslovima*, Banjaluka, 2002, str.294.

bi smelo učestvovati u vršenju drugih krivičnih dela, jer se prema pozitivnom krivičnom zakonodavstvu Srbije i Crne Gore i na njega odnose opšti propisi o krivičnoj odgovornosti.

Najzad, smatramo da je zakonodavac prilikom noveliranja ZKP od 2002. godine pravilno postupio, budući da zaštitna funkcija krivičnog zakonodavstva nalaže da se u borbi protiv transnacionalnog i uopšte organizovanog kriminala, konsenzualnog kriminaliteta, teškog kriminaliteta koji pokazuje tendencije profesionalizacije i tome slično, koriste adekvatna sredstva i metodi. Međutim, korišćenje rezultata kako tradicionalnih, tako i specijalnih-nekonvencionalnih metoda i sredstava u prekrivičnom i krivičnom postupku u neposrednoj vezi sa potpuno oprečnim tendencijama krivične procedure-s jedne strane potrebom za što potpunijom zaštitom ljudskih prava i sloboda i samim tim demokratičnošću i transparentnošću same procedure, a s druge strane potrebom za optimalnom efikasnošću krivičnog gonjenja. Zbog toga svaka legislativna mera kojom se normiraju specijalni metodi i sredstva za borbu protiv organizovanog kriminala mora da bude promišljena i celishodna, pa i kritički vrednovana sa aspekta rezultata primene u praksi.

Podrazumeva se da ovo ne isključuje potrebu da se u budućnosti normativno regulišu novi oblici konspirativnog kriminalističko - taktičkog postupanja (npr. sravnjivanje kompjuterskih banki podataka i sl.) u Srbiji i Crnoj Gori, kao da se već postojeći metodi bliže preciziraju podzakonskim aktima, na primer po ugledu na nemačko, austrijsko i neka druga moderna evropska zakonodavstva. Takođe je nesporno da problematika specijalnih istražnih metoda uključujući i korišćenje policijske infiltracije (ali i policijske provokacije), kao i materija krivičnogprocesne zaštite pripadnika policijske profesije koji obavljaju ovako složene profesionalne poslove i zadatke, zaslužuje daleko ozbiljniju, dublju i ambiciozniju analizu i obradu nego što je to ovom prilikom bilo moguće.

LITERATURA³⁴

1. Aktuelni sagledovanja za pojavata na organiziranijot kriminal na teritorijata na Republika Makedonija i koristenjeto na kriminalističko – taktičkite instituti (informant – informator i PPI), *Bezbednost – Skopje*, vonreden broj 1993.
2. Albanese, S. J. et al. *Organized Crime – World Perspectives*, New Jersey, 2002
3. Bailey W. G. (edit), *The Encyclopedia of Police Science*, New York-London, 1989
4. Beckerg G. korišćenje tajnih istražitelja i tehničkih sredstava na području kaznenih dela "dečije pornografije", *Izbor*, br.4/1999.
5. Cvetkovski G., Informator i agent provokator – Sui Generis institut, *Bezbednost – Skopje*, vonreden broj, 1993.
6. De Nauw A., Provokacija na krivično djelo koju vrši policijski službenik, *Izbor*, br. 4/1980.
7. Fijnaut C.; Marx G.T.(edit.): *Undercover: police surveillance in comparative perspective*, Hague, 1995.
8. Forstenhaeusler, D., Verdachtsgewinnung bei Organisierter Kriminalitaet, *Kriminalistik*, No 1/2002.
9. Ignjatović, Đ., "Organizovani kriminalitet u zemljama u tranziciji, *Law in Transition: Serbia-Slovakia*, Belgrade: Faculty of Law, 1999.
10. Jansen, F.E.; Bruinsma, G.J., *Policing organized crime*, *European Journal on Criminal Policy and Research*, No 5.4/1997.
11. Krause, G., Perspesktiven der Internationalen OK – Bekämpfung, *Kriminalistika* No 1/1998.
12. Motto C.J.; June D.L. *Undercover*, Boca Raton 2000.
13. *Nov pristap vo borbata protiv organiziranijot kriminal* (materijali), Skoplje, 1997.
14. Richards, J.R. *Transnational criminal organizations, cybercrime and money laundering*, Boca Raton (etc), 1999
15. Rounder E., Prikrivene istrage, *Izbor*, br. 2/1988.
16. Sačić, Ž, *Organizirani kriminalitet u Hrvatskoj*, Zagreb, 1998.
17. Shevigni P., *Cops and Rebles: A study of Provocation*, New York, 1972.
18. Stojanović, Z., Organizovane forme kriminaliteta, *Bezbednost i DSZ*, br. 5/1990.
19. Vodinelić, V., Kriminalitet sa mrežnom strukturom i organizovani kriminalitet, *Bezbednost*, br. 1/1992.
20. Wehner B., Informatori i povjerljive osobe, *Izbor*, br. 4/1986.
21. Wetterish P., *Der Polizeibeamt als Zeuge*, Stuttgart 1970.

³⁴ U popisu literature navedena su samo ona korišćena dela koja nisu prethodno naznačena u fusnotama.

Abstract

Protective function of the criminal legislation prescribes usage of adequate methods and measures. It is especially worth for transnational organized crime, victimless crime, serious crime with the tendency of professionalization, etc. However, the usage of traditional and special (conspirative) means and methods in criminal proceeding is directly influenced by the two opposing tendencies of the criminal proceeding law: the need for complete protection of the right and freedoms of a citizen, and, on the other hand, the need for optimal efficiency of criminal proceeding. Therefore, every legislative measure which assumes norming of special methods for stamping out organized crime, has to be well thought-out and suitable.

The legislation of Serbia and Montenegro has recently standardized special methods (measures and actions) in the Law of Criminal Procedure. Therefore, there must not be any dilemma about the value of the evidences that are methods. On the other hand, some ethical and legal dilemmas may be present about the usage of results of these methods, especially undercover policing – infiltration by police in the criminal milieu and police provocation to criminal deed. Proceeding from this assumption, this article presents the usage of special means and methods for stamping out organized crime.